

העבודה בתקופה שברח. ויש שמשמע מדבריהם שחייב להשלים עבודתו לאחר היובל. (ע' מאירי).

חלה העבד ונאנס מלעבוד — אינו חייב להשלים. ודוקא אם עבד שלש שנים, אבל ארבע (כלומר, יותר משלש. משל"מ ועוד) — חייב. ואם עושה מעשה מחט בחליו, אפילו חלה כל שש — אינו חייב להשלים.

א. ברח וחלה, או חלה וברח — חייב להשלים. (ירושלמי).

ב. כאשר חלה יותר משלש שנים, מסתבר שמשלים את כל הזמן, לא רק את הזמן העודף על שלש, שכך הן כל מדות חכמים (ריטב"א, וכגון החזרת אונאה. מאירי). ויש דעה החולקת (מאירי בשם "ש חולקין").

דף יז

לג. א. ממה מעניקים לעבד, וכמה? האם מעניקים לעבד שלא נתברך הבית בגללו?

ב. האם עבד או אמה שמת אדונם, עובדים את הירוש?

א. מעניקים לעבד מכל דבר שישנו בכלל ברכה, כצאן גורן ויקב המפורשים בכתוב — בעלי חיים וגידולי קרקע. לדברי רבי שמעון, יצאו כספים מכלל זה. ולדברי רבי אליעזר בן יעקב — יצאו פרדות. [אבל לרבי שמעון, פרדות משתבחות בגופן ובכלל ברכה הן. ולראב"י כספים, עושה בהם עסק ובכלל ברכה הם. ולפי גירסת כמה ספרים (מובא בתוס'), כספים נתמעטו לדברי הכל].

אין לאדון נכסים שמעניקים מהם — אין מוטל עליו שום חיוב הגוף להעניק. (כן נקט כדבר פשוט באבני נזר אה"ע תלא,ו).

ולכאורה נראה שאם נותן לו בדבר שאין בו ברכה, והעבד רוצה בכך — מקיים מצות העניקה, [וכדוגמת מה שכתבו הראשונים שסברא פשוטה היא שוהה כסף כסף כל שמדעת שניהם הוא. ואף לדעת החולקים ומצריכים קרא, נראה שכאן הקפידה תורה לטובת העבד, וכל שנוח לו בדבר אחר, מתקיימת העניקה באותו המין]. ויש מקום לומר לפי זה שאם אין לו מינים שיש בהם ברכה, מחויב להעניק דברים אחרים, שאם אי אפשר להיטיב לו במלואו מדוע יחסיר לו הכל, מה גם שהעבד מעדיף זאת מלא-כלום. וצ"ע).

כמה מעניקים לו; —

לדברי רבי מאיר, חמש עשרה סלעים. (ריקם — ריקם מפדיון בכור, מה להלן חמש סלעים אף כאן חמש סלעים מכל מין ומין המוזכר בכתוב. ואם פחת מאחד והוסיף באחר — אין לחוש).

הרמב"ן והרשב"א נקטו [דלא כ"ש מפרשים'], שאף לכתחילה יכול לפחות ממין אחד ולהרבות לו ממין אחר. והריטב"א צדד לומר שעל כל פנים חייב ליתן לו משלשת המינים שבכתוב, אם מעט אם הרבה. (ואין משמע כן ברמב"ן. ונראה מהמשך דברי הריטב"א שגם לשיטתו אין חייב מאותם מינים המפורשים דוקא, אלא יתן מכל שלשה מינים שיש בהם ברכה.

רבי יהודה אומר: שלשים סלעים (גזרה שוה 'נתינה — נתינה' מקנס של עבד).

רבי שמעון אומר: חמשים. ('מיכה — מיכה' מערכין, ונותן מהמרוכה שבערכין משום שנאמר אשר ברכך).

הלכה כרבי יהודה. (רמב"ם ועוד).

נתברך הבית בגללו — מוסיפים על הענקו (אשר ברכך — הכל לפי ברכה תן לו). לא נתברך — אין פוחתים לו מהשיעורים האמורים (העניק תעניק — מכל מקום). רבי אלעזר בן עזריה אומר: דברים ככתבם. נתברך בית בגללו — מעניקים לו. לא נתברך — אין מעניקים לו.

הלכה כדעה ראשונה. (רמב"ם עבדים ג,יד; סמ"ג).

כתב בספר החינוך: מצוה להעניק לשכיר מבני ישראל עם גמר שכירותו. ויש ללמוד מכך שאם נתברך העסק בגללו, יש ליתן לו לפי מדת הברכה. (עפ"י 'טעם ודעת' לגר"מ שטרנבוך שליט"א — ראה).

ב. עבד עברי הנמכר לישראל, עובד את הבן כאשר מת אדוניו, אבל לא את הבת ושאר היורשים. (ועבדך שש שנים — לך ולא ליורש. שש שנים יעבד 'יעבדך' אין כתיב) — הרי לבן אמור. מרבה אני את הבן שכן קם תחת אביו ליעדה ולשדה אחוזה. ואעפ"י שהאח קם תחת אחיו ליבום, כלום יש יבום אלא במקום שאין בן, הא יש בן אין יבום).

בספר המקנה כתב לחדש שהעבד אינו עובד את בן הבן. ויש מי שכתב לדון בדבריו. (ע' בשעורי ר' שמואל).

כתב המנחת-חינוך (מב): אין הבכור נוטל פי שנים בירושת עבד עברי. (ע"ע בשעורי ר' שמואל).

הנמכר לעובד כוכבים (או לגר. ב"מ ע"א), אינו עובד לא את הבן ולא את הבת (וחשב עם קנהו — ולא עם יורשי קונהו).

הנרצע אינו עובד לא את הבן ולא את הבת (ורצע אדניו... ועבדו לעולם — ולא את הבן ולא את הבת).

אמה העבריה אינה עובדת לא את הבן ולא את הבת (ואף לאמתך תעשה כן — הקישה הכתוב לנרצע).

דפים יז — יח

לד. מהם דיני ירושה לגוי ולגרי?

אמר רבא: דבר תורה, נכרי יורש את אביו הנכרי (וחשב עם קנהו — ולא עם יורשיו, מכלל שיש לו יורשים. רבי חייא בר אבין אמר רבי יוחנן, מכי לבני לוט נתתי את ער ירשה).

א. כתב הרמב"ם (נחלות ו,ט): דוקא את אביו, אבל שאר הירושות, מניחים אותם לנהוג כפי מנהגותם. והיורש לפי חוקיהם, הוא הבעלים על הממון על פי דין תורה, משא"כ לגבי ירושת הבן, גם אם לפי מנהגם אינו כן, אין להם כח לשנות דין תורה שהבן יורש (מנחת שלמה). ובמאירי משמע שאין חילוק בין בן לשאר יורשים, לעולם הולכים אחר נימוסיהם.

ב. משמע מרש"י (ביבמות סב.) שכן ובת שוים בירושת אביהם. וע' בהרחבה בפרי יצחק ח"ב ס.

גר את הגוי — אינו מדברי תורה (מפני שהוא כקטן שנולד) אלא מדברי סופרים, שלא יחזור לסורו.

א. יש מי שצדד לומר שדין זה אמור רק בזמן שיד ישראל תקיפה עליהם, אבל בלאו הכי,

אין כח ביד הגר לירש את אביו הגוי, אם בדיניהם אינו יורשו הוא אלא אחר, שאין אומרים

'הפקר בית דין הפקר' כלפי ממון של נכרי. ולפי זה אסור לגר לתפוס הירושה, שגזל

עכו"ם אסור. (עפ"י דבר אברהם ח"א א,ה).

ב. חזר זה לסורו, ואדם אחר החזיק בנכסים — אין מוציאים הנכסים מהמוחזק כדי ליתן לזה. (מאירי).

גוי את הגר (שנתגייר האב) וגר את הגר (אב ובנו שנתגיירו) — אינו לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים. ומכל מקום אמרו שהלווה מעות מן הגר שנתגיירו בניו עמו, אם החזיר לבניו — רוח חכמים נוחה הימנו. וחילקו בגמרא בין אם לידת הבנים היתה בקדושה, שגירותם היתה ברחם אמם, בין אם נולדו שלא בקדושה ואח"כ נתגיירו.

לפרש"י, רוח חכמים נוחה במחזיר לבנים שנולדו בקדושה, משום שנראים כבנים גמורים שלו. [ויש אומרים, דוקא כשהאם גם היא היתה נכריה אבל אמו מישראל, אין הבן מתייחס אחר האב כלל, ואין רוח חכמים נוחה מהמחזיר לו. עפ"י ר"ש ועוד, בישוב קושית התוס' מאיסור גיורא. והר"ד חולק. וכן משמע בתוס'. וע' אמת ליעקב]. אבל בנוולדו שלא בקדושה — אין רוח חכמים נוחה הימנו, כלומר אין מחזיקים לו טובה בכך, ואם עשה כן אינו ראוי לא לטובה ולא לקללה (וכן נקט הרשב"א לעיקר, מדלא אמרו 'רוח חכמים אינה נוחה הימנו'). ובתורא"ש כתב שיש קפידא בדבר, כי נראה שמטעם ירושה הוא מחזיר לו, ויבוא לומר שיש לו יחוס וקורבה ועלולים לבוא לידי קלקול שיאמרו אין קדושין תופסין באשת אביו, ויפטור אשת אחיו בחליצה.

לפירוש רש"י, אם אינו מחזיר לבנים שנולדו בקדושה — כתבו הרשב"א והריטב"א, רוח חכמים אינו נוחה הימנו, שעושה דבר שאינו ראוי. ואולם מדברי הר"ד מבואר שאין זה מעשה שאינו הגון.

ור"י פירש, בבנים שנולדו בקדושה — אין רוח חכמים נוחה הימנו, מפני שהוא קרוב להיות כישראל, ואם יחזיר לו עלולים לטעות בו שהוא קרובו לכל דבר. הרמב"ם בפסקיו השמיט חילוק זה, ואילו בפירוש המשנה הביאו. (וע' גליון הש"ס על הירושלמי שביעית י,ד; אמת ליעקב).

דין יורשים ושותפים שאחד מהם נכרי, האם מותר לישראל לומר לו, טול אתה עבודה זרה ואני אטול דבר אחר — נתבאר בע"ז סד.

דף יח

לה. א. האם עבד עברי נמכר ונשנה?

ב. מי שגנב ואין לו מה לשלם, מתי הוא נמכר לעבד ומתי אינו נמכר?

א. מבואר בסוגיא שיכול אדם למכור עצמו לעבד ולאחר שמשתחרר מוכר עצמו שוב ושוב. וגם משמע שאם גנב ומכרוהו בית דין לשלם גנבתו ולאחר מכן גנב שוב ואין לו מה לשלם, נמכר שוב. (וכן מפורש בריטב"א). ואולם למכרו פעמים על גניבה אחת — נחלקו חכמים ורבי אליעזר בדבר, וכדלהלן. גנב פעמים לאדם אחד ועמד בדין פעם אחת על שתיהן, אינו נמכר אלא פעם אחת. אבל אם עמד בדין פעמים, בין שגנב משני בני אדם בין שגנב פעמים מאדם אחד — נמכר וחוזר ונמכר. כן הסיק אביי, לפרש"י. ולפרוש התוס', גנב כמה פעמים מאדם אחד, נמכר ונשנה בעבור כל גנבה, עד שישלם כל הגניבות (לחכמים, דלא כרבי אליעזר). גנב משני בני אדם — לדברי הכל אינו נמכר ונשנה. מי שמכרוהו בית דין בגנבתו, ואינו חפץ לצאת בשש, כתב הרדב"ז (בשו"ת ח"ב תשח), יכול